

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT: XXXV

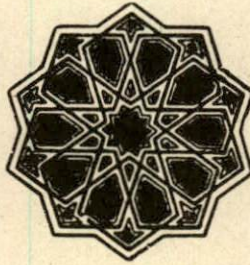

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT: XXXV

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN 975-482-326-X

ISSN 1301-0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1996

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Müslümanın Günlüğü - I</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Kültürlerarası Hafta ve V. Nürnberg Forumu</i>	61
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>Munkız'ın Bilgileri Işığında Gazzalî ve Felsefe</i>	91
Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK <i>Gregoryan Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu</i>	117
Doç. Dr. Nesimi YAZICI <i>Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler</i>	155
Doç. Dr. Mevlüt GÜNGÖR <i>Kur'an-ı Kerim'de Hz. Lokman</i>	167
Doç. Dr. Hasan ONAT (Çev.) <i>İmâmet Risâlesi, Nasîruddin Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî</i>	179
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>İmâm-ı Rabbani ve Mektûbâtı</i>	193
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüslü Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası</i>	243
Doç. Dr. İrfan AYSAN <i>Câhız ve Emevi Tarihine Mutezîlî Bir Yaklaşım</i>	285
Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM <i>Emevilerin Fâtımîlere Karşı Bir İktidar Denemesi</i>	309
Doç. Dr. Nevzat Yaşar AŞIKOĞLU <i>F. Almanya'daki Türk Çocuklarının Okul Öncesi ve Temel Eğitim Problemleri Üzerine</i>	321
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Olgu ve Değer Problemi</i>	355

Ar. Gör. Dr. Ömer ÖZSOY (Çev.) <i>İspanya Müslümanları Arasında Şuûbîlik.....</i>	403
Ar. Gör. Dr. İlhami GÜLER (Çev.) <i>Maturidiye Göre Akıl ve Dinî Tasdik.....</i>	425
Ar. Gör. Dr. Mehmet KATAR (Çev.) <i>Din Fenomenolojisi.....</i>	437
Ar. Gör. Dr. Sönmez KUTLU (Çev.) <i>Salim b. Zekvan'ın Sire Adlı Eserindeki Mürcie İle İlgili Kısımın Tercümesi ...</i>	467
Ar. Gör. Bayram AKDOĞAN <i>Hüccetü's-Sema Adlı Mûsikî Resâlesi ve Ankaravî İsmail b. Ahmed'in Mûsikî Anlayışı.....</i>	477
Ar. Gör. Şaban Ali DÜZGÜN <i>The Idea of Universalism And Its Reflections in The Islamic World.....</i>	507
Ar. Gör. Şaban Ali DÜZGÜN <i>Evrensellik Düşüncesi ve İslâm Dünyasındaki Yansımaları.....</i>	521
Ar. Gör. Mustafa AŞKAR (Çev.) <i>Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları .....</i>	535
Ar. Gör. M. Akif KOÇ <i>John Burton'un "Kur'an'da Gramer Hataları" "Adlı Makalesinin Tenkidi .....</i>	553
Ar. Gör. Seyfettin ERŞAHİN <i>Rusya'da Müslümanlar: Tatar Kavimlerinin Tarihçesi .....</i>	561

Ayetin baş tarafında (İlimde derinleşenler: **الراسخون في العلم**)'in vasıfları sayılırken arka arkaya zikredilen iki özelliklerinden bahsedilir. Ve bu iki ayrı nitelik " و " harfiyle bağlanır. Yukardaki birinci ayetin izahını yaparken zikrettiğimiz kâide gereğince bu iki cümlecğin aynı irap özelliği taşıması beklenirdi. Fakat "المقسين" " kelimesi nasb halindeyken, "المؤتون" nin merfu olduğu görülmektedir.

Arapçada bazı sebeplerden dolayı bir sığata, kelimeye vurgu kazandırmak için ihtisas kaidesinden yararlanılmaktadır. Mesela " **نعم العرب** " ifadesinde " **العرب** " kelimesi merfu değil, mansuptur¹, gizli bir fiilin mefulü durumundadır. Açılımı

" **نعم (أفصى) العرب** " şeklinde anlaşılmalıdır.

Yukardaki ayetlerde yer alan ve dilbilgisi yönünden izahı güç olan kelimeler, işte bu ihtisas kaidesi ışığında anlaşılmalıdır. Bizce İslam alimlerinin yaptıkları izahlar içinde en sağlıklı olanı da budur. Nitekim İrabü'l-Kur'an alanında yazılmış en yeni eserlerden birinin müellifi Muhyittin ed-Derviş de bu görüşü benimsemiştir². Bu durumda ayetlerin alacağı şekil şöyle olacaktır:

a) " **والموفون بعهدهم إذا عاهدوا (أفصى) الصابرين في البأساء...** " "

(... Söz verdiklerinde sözlerini yerine getirenler ve (özellikle de) zor, sıkıntılı anlarda sabredenler.....)

b) **ولكن الراسخون في العلم منهم والمؤمنون (أفصى) المقسين الصلوة والمؤتون الزكوة...** "

(... İlimde derinleşenler ve iman edenler .....ve (özellikle de) namaz kılanlar, zekat verenler...)

3. Maide 5/69: **إن الذين آمنوا والذين هادوا والصابغون والنصارى من آمن بالله واليوم الآخر وعمل صالحا فلا نؤوب عليهم ولا هم ينعون**

1. Muhammet Muhyittin Abdulhamit, Şerhu ibn Akil, Daru ihya et-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut 1964, II. 297.

2. Muhyittin ed-Derviş, İrabü'l-Kur'an ve Beyanühü, Daru'l-İrşat, Humus 1988, I. 250, II.377.

Ayetteki " الصابون " kelimesi, ilk bakışta " إن "nin ismine atfedilmiş gibi görülür. Bu nedenle de mansup olması beklenirdi. Ancak merfu irap özelliği taşıdığı açıktır. Çünkü ayetteki zikri geçen gruplar içerisinde Allah'a en uzak olan sâbîilerdir. Onların bile iman edip salih amel işleme şartıyla kurtulabileceklerini ifade etmek için edebi bir üslup kullanılmıştır. Ayet şu şekilde anlaşılmalıdır:

إن الذين آمنوا والذين هادوا (كلمهم كذا) والصابون (كذلك)

Yani bütün ilahi dinlere en uzak olan sabiiler bile Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işlerlerse kurtulurlar; o halde yahudi ve hristiyanlar (aynı vasıflara sahip olduklarında) tabii kurtulacaklardır. Yani " الصابون " ayrı bir cümlelerin müptedasıdır. Bu nedenle merfudur. Haberi de hazfedilmiştir³. Bu üç ayetle ilgili, müfessirler ve dilciler arasında çok farklı görüşlere sahip olanlar vardır. Biz bu görüşleri nakletmek istemiyoruz. Çünkü amacımız bu ayetleri tefsir etmek değil, Burton'un makalesini değerlendirmektir. Ancak tamamen gramer tahlillerini içeren sözkonusu makalenin incelenbilmesi için böyle bir giriş yapma zorunluluğu vardı.

Burton, makalesinin hemen başında kesin olarak kanaatini şu şekilde ortaya koyar:

"Meşhur birkaç hadis Kur'an metinlerindeki gramer hatalarına dikkat çeker. Sözkonusu hatalar düzeltilmemiştir. Bu hatalar ya oldukları gibi bırakılarak örtbas edilmişler. Veyahutta -en fazla- onların o dönemdeki arapların kullanımıyla paralel olduğunu göstermek için ciddi çabalar sarfedilmiştir". Burton, birisi Hz. Osman'dan diğeri de Hz. Aişe'den gelen iki rivayet nakletmiştir. Hz. Osman'dan gelen rivayette; o, mushaf çoğaltıldıktan sonra mushaftaki bazı yanlışlara işaret ederek "bu yanlışları değiştirmeyin; araplar onları değiştirecekler (veya düzelterekler.) demiştir⁴. Burton bu rivayeti Kasım b. Sellam'ın "Fedailü'l-Kur'an" adlı eserinden nakletmiştir. Biz bu esere ulaşamadık. Ancak aynı rivayet bazı tefsir usulü ve kıraat kitaplarında da yer almıştır. Suyuti sözkonusu rivayeti nakletmiş⁵

3. Carullah Mahmut b. Ömer ez-Zemahşeri, el-Keşşaf An Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Tenzil, Daru'l-Fikr 1977, I. 632.

4. Linguistic Errors in The Qur'an, Journal of Semitic Studies, XXXIII/2 Autumn 1988, s.: 181.

5. Suyuti, el-İtkan Fi Ulumi't-Kur'an, Daru ibn Kesir, Beyrut 1987, I. 585.

ve uydurma olduğunu ifade etmiştir. Suyuti'nin bu tenkidini Burton da zikreder⁶. Fakat Burton, bu rivayetin doğru olmadığını en açık biçimde ortaya koyan ed-Dâni'nin tenkidine hiç değinmez. Halbuki Burton, Ebu Amr ed-Dâni'nin -bu tenkidin de yer aldığı- "el-Mukni' Fi Ma'rifeti Mersumi ehli'l-Emsar" adlı eserini makalesinde kullanmıştır⁷. Ed-Dâni bu eserinde Hz. Osman rivayetiyle ilgili olarak şöyle demektedir: "İki nedenden dolayı bu rivayet doğru olamaz: isnadında bir karışıklık ve ifadelerinde gariplik vardır. Zira, rivayetin senedinde yer alan İkrime ve İbn Ya'mer, Hz. Osman'ı hiç görmemişlerdir. Yine rivayetin ifadelerinde Hz. Osman'a duyulan kin hissedilmektedir"⁸

Burton'un ikinci olarak naklettiği rivayet Hz. Aişe'ye aittir. Hz. Aişe bu rivayette kendisine sorulan üç ayetle ilgili olarak, katiplerin sözkonusu ayetleri yazarken hata yaptıklarını ifade etmektedir⁹. Bu haberi nakleden Suyuti, te'vil yoluna gitmiş ve Hz. Aişe'nin kiraatlerle ilgili bir seçimde bulunduğunu iddia etmiştir¹⁰. Hatta Suyuti, Aişe rivayetinin geldiği isnadın Buhari ve Müslim'in şartlarını taşıdığını da kaydetmektedir¹¹. Ancak bazı müfessirler bu rivayetin doğru olamayacağını ifade etmişlerdir¹². Bizde gerek Hz. Osman gerekse Hz. Aişe'den gelen ve Kur'an'ın yazımında hata yapıldığı yolundaki rivayetlerin uydurma olduğunu düşünüyoruz. Çünkü ashab arasında ilmi üstünlükleriyle temayüz etmiş bu iki şahsın Kur'an metnindeki hatalara bile müdahale etmemiş olmaları hiçbir mantıkla izah edilemez. Bu iki sahabinin Kur'an cem edilirken veya çoğaltılırken varsayılan bu hataları düzeltmek için -en azından- bir mücadele vermeleri gerekirdi. Araştırıldığında böyle bir mücadelenin gerçekleşmediği ortaya çıkmaktadır¹³.

Burton'un tamamı onaltı sayfa olan makalesi incelenirse kendisine ait görüşlerin bir sayfayı aşmayacağı görülür. Makalede, İslam

6. Burton, a.g.e, s.182.

7. Burton, a.g.e, s.: 186.

8. Ebu Amr Osman b. Said ed-Dani, el-Mukni' Fi Ma'rifeti Mersumi Mesafihi ehli'l-Emsar, Matbaatü't-Terakki, Dimeşk 1940, s: 115.

9. Burton age, s.: 181.

10. Suyuti, age, s.588.

11. Suyuti, age. s.585.

12. Fahrettin er-Razi, Mefatihü'l-Gayb, Daru'l-Fikr 1990, XXI. 75; Tahir b. Aşur, et-Tahrir ve't-Tenvir, ed-Daru't-Tunisiyye, VI.30.

13. Daha fazla bilgi için bakınız: Suyuti, age, I, 181-200.

tarihinin ilk döneminde yaşamış dilcilere ve müfessirlere geniş bir yer ayrılır. Onların eserlerinden yapılan tercemeler, hemen hemen makalenin tamamını oluşturur. Ancak "Kur'an'da Gramer Hataları" gibi çok iddialı bir başlık altında yapılan çalışmada oldukça etkili, ilmi ve özgün görüşlere yer verilmesi gerekirdi. Konunun tartışmalı oluşu, Burton'un en önemli dayanağıdır. O'na göre İslam âlimlerinin sözkonusu kelimelerin izahında görüş birliğine varmamaları, Kur'an'da hata olduğunu gösteren yeter bir delildir¹⁴. Oysa bu konunun tartışmalı oluşu, Kur'an'daki hatalardan kaynaklanmamaktadır. Aksine Kur'an'ın indiği dönemde -yazıya geçirilmemiş olsa dahi -arap dilindeki mevcut gramer kâidelerinin, Kur'an'ın edebi üslubu içerisinde yer aldığını doğrulamaktadır. Tartışmaların sebebi ise şudur: İslam alimleri değişik kültürlerde farklı eğitimlerden geçmişler, zaten nâdiren kullanılan sözkonusu kaideleri farklı biçimlerde anlamışlardır. Üzerinde görüş birliğine varılamayan kaidelerin Kur'an içerisinde yer alması ise -tabii olarak- Kur'an'daki bazı kelime yapılarında ihtilaf edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Muhteva ile ilgili yaptığımız yukardaki değerlendirmelere ek olarak makaledeki bazı teknik hatalara değinmek istiyoruz:

Burton'un, yaptığı alıntılarda bazı tekrarlara düşmekten kendisini kurtaramadığı gözlenmektedir. Sözelimi 192. sayfada Şevkanî'nin Fethu'l-Kadir adlı eserinden, dil alimleri Halil ve Sibeveyh'in görüşlerini nakletmiş; bir sonraki sayfada ise aynı şahısların görüşlerini farklı bir üslupla anlatan Râzi'nin ifadelerini aktarmıştır. Aynı şekilde sayfa 191'de Keşşaf'dan Zemahşeri'nin görüş ve açıklamalarını nakletmiştir. Oysa daha sonra 194 ve 195. sayfalarda Razi'nin Zemahşeri'yi tenkidine yer verirken Mefâtihu'l-Gayb'tan Zemahşeri'nin görüşlerini tekrar zikretmektedir.

Burton, makalesinde cahiliye dönemi şiirini de farklı bir biçimde ele almaktadır. Bilindiği gibi ilk dönemden itibaren Kur'an'ı Kerim'deki kelimeleri izah etmek için şiir kullanılmıştır. Cahiliye şiirinde yer alan çoğu kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de farklı bir anlam kazandığı âşikardır. Ancak arapça vahyedilen Kur'an'ın, cahiliye dönemi arap şiiriyle ilgisi inkar edilemez¹⁵. Yine Kur'an öncesi arapçanın en önemli kaynaklarından biri şüphesiz ki şiirdir. Fakat Burton, makalesine konu ettiği ayetleri incelerken, bazı dilcileri şiir-

14. Burton, age, s.181.

15. Üde Halil Ebu Ude, et-Tatavvuru'd-Delali beyne Lüğati's-Şi'r ve Lüğati'l-Kur'an, Mektebü'l-Menar, Ürdün 1985, s.37, 48-49.

ri delil olarak kullanmalarından dolayı tenkit etmektedir. O'na göre hareket ve ses uyumu değişebilen şiir, Kur'an kelimelerinin gramer yapıları tahlil edilirken kullanılmamalıdır¹⁶. Burton'un bu tenkidine hak vermek mümkün değildir. Her ne kadar şiirin kendine has bazı özellikleri olsa da, daha önce üzerinde durduğumuz gibi cahiliye şiiri, Kur'an tefsirinin kaynaklarından biridir. Günümüze kadar gelen tefsir geleneği, bunun en büyük destekçisi olmuştur.

Burada, Burton'un haklı bir tenkidine yer vermek istiyoruz: Ferra " *واطمقنين* " ifadesinde "vav"ın isti'nafiye (başlangıç) olabileceğini izah etmek için bazı ayetleri delil olarak kullanmaktadır. (Zümer 73, Sad 104) Burton'un, Ferra'nın bu yaklaşımına yönelttiği tenkit bizce yerindedir. Çünkü Burton'un da ifade ettiği gibi yukarıdaki ayetlerde geçen "vav" harfinin konuyla hiçbir ilgisi yoktur¹⁷. Şöyle ki, Zümer 73 ve Sad 104'te "vav" harfi, " *فلما* " ve " *هتي* "nın cevabı olarak gelirken " *واطمقنين* " ifadesindeki "vav", açık bir biçimde görüleceği üzere atf harfidir.

Burton, makalesinde dikkatsizlikten kaynaklanan bazı hatalara da düşmüştür. Bakara suresinin 177. ayetini latin harfleriyle yazarken ayetteki " *والكتاب* " (ve'l-kitabi) kelimesini, "ve'l-Kütübi" şeklinde kaydetmiştir¹⁸. Yine Meani'l-Kur'an'da izahı yapılan bir ayetin, ayet numarası makalede yanlış gösterilmiştir¹⁹. Aslında ayet (37/144) değil, (37/103) sûre ve ayet numaralarında yer almaktadır.

Sonuç olarak değerlendirmemizi birkaç başlık altında toplayabiliriz:

1. Makalenin ismi ile muhtevası arasında bir tutarsızlık vardır. "Kur'an'da Gramer Hataları" başlıklı bir çalışmada akli ve ilmi çok geçerli iddiaların öne sürülmesi beklenirdi. Ancak Burton, ilk dönem İslam ulemasının bazı ayetleri izah ederken farklı görüşlere sahip olmalarını, Kur'an'daki gramer yanlışlarını! göstermek için kullanmış; bunun dışında tezini destekleyecek herhangi bir delil gösterememiştir.

16. Burton, a.g.e, s.184.

17. Burton, a.g.e, s.187.

18. Burton, a.g.e, s.182.

19. Burton, a.g.e, s.187.

2. Burton, açıkca arapçadaki " اِختِصَّاصِي " (ihtisas) kaidesinin, Kur'an'daki bazı yanlışları kamufle etmek için kullanıldığını iddia eder görünmektedir. Halbuki ilk dönem dilcileri, Kur'an öncesi arapçada sözkonusu kaidenin yer aldığını, cahiliye şiirinden örnekler vererek ortaya koymuşlardır. Ancak Burton, o döneme ait şiirlerin -sahip oldukları bazı özelliklerinden dolayı- bu amaçla kullanılmasına da karşı çıkmıştır. Burton'un bu görüşüne katılmadığımızı daha önce belirtmiştir. Arapça gramer kitaplarının ilk defa milâdî 750 yılından itibaren yazılmaya başlandığı göz önünde bulundurulacak olursa, bu tarihten önce de yaygın olarak kullanılan arap şiirinin önemi kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla ilk dönem İslam ulemasının Kur'an'ı tefsir ederken cahiliye şiirine başvurmaları, en aklî ve ilmî yoldur.

Şunu da ilave etmeliyiz ki Mekke müşrikleri, -vahiy ortamında- Kur'an'a arap dili yönüyle bir itirazda bulunmamışlardır. O dönemde haklı bir üne sahip olan Mekke'li müşriklerin böyle bir itirazda bulunmamaları dahi, araplar arasında Kur'an arapçasının mevcut olduğunu ispat etmektedir. Eğer o dönem arapları Kur'an'daki herhangi bir dil özelliğini yabancı hissetselerdi tarih bunu kaydederd.